١٠

ئۆپەراسیۆنی (Provide Comfort)[1]
بەڵێنی درۆینە بە کورد

بێڵ فریلیک*

بەهاناگەیشتنی هەڵاتووەکانی پاش جەنگی داگیرکردنی عیراق بۆ کوێت، بە سەرکردایەتی ئەمریکا چەندین ڕەنگدانەوەی یەکسەریی لەو دامبەستە Network چاکەخوازە جیهانیە کرد کە لەگەڵ سپیدەمی « ئاڕاستنی نوێ[2] » پێشوودا ـ پاش جەنگی جیهانی دووەم ـ دامەزرابوو. کردەوەکەیان لە گەلێ لایەنەوە لێکچوونی هەبوو لەگەڵ ئەو بەرنامەی پاراستنەی کە هەر لەو دەمەدا ـ پاش جەنگی جیهانی دووەم ـ داڕێژرابوو بۆ یاریدەدان و پاراستنی پەنابەران و خەڵکانی ئاوارە، ئەوە جگە لە لێکچوونی تری کە ڕەنگدانەوەی بایی و بایەخی سەردەمی خۆیبوو.

لەو دەمەیدا کە هەردوو هیمدادکاریی، پاش جەنگی جیهانی دووەم و جەنگی کەنداو، سەرکەوتن لە دابینکردنی پێداویستە یەکسەریەکانی میللەتێکی ستەمدیدەی شوێنگر لە ویژدانی جەماوەری ڕۆژئاوادا، هەردووکیان ژێرکەوتن لە دانپێدانانی میللەتانێکی تری کە ڕووبەڕووی

---

1 ـ Provide Comfort: ناوی ئەو ئۆپراسیۆنەیە کە ئەمریکا سەرکردایەتی کرد بۆ یارمەتیدانی کوردەکانی عیراق کە پاش جەنگی کەنداو و تێشکانی ڕاپەڕینەکەیان ڕوویان لە سنوورەکانی ئێران و تورکیا کرد. وام پێ باشتربوو کە ناوەکە وەک خۆی بەکاربێنمەوە، چونکە ناوی ڕەسمی و ناسراوی ئەو ئۆپەراسیۆنەیە.

* ـ Bill Frelick ، شیکەرەوەیەکی analyst پێشواری senior ڕامیاریە لە ناو کۆمیتەی ئەمریکی بۆ پەنابەراندا، کە لە مانگی ١٩٩٢/٤دا سەردانی کامپی پەنابەرە کوردەکانی کرد لەئێران. ئەم ئارتیکلەی لە ژمارەی مانگی٥/٦ی ١٩٩٢ی Middle East Report دا بلاوکرایەوە، کە لەخۆیدا کورتکراوەی نووسراوەیەکی مەزنترە کە لە نۆڤەمبەری ١٩٩١دا لە Middle East Studies Association conference پێشکەش کرابوو.

2 ـ «ئاڕاستنی نوێ new order »: زاراوەیەکە، بەواتای ئەو نیزامە جیهانیە نوێیەی کە پاش جەنگی جیهانی دووەم هاتەکاوە. هەروەها کە نووسەر بە ووشەی «پێشوو» ، ئاماژە بۆ new orderی پاش جەنگی جیهانی دەکات، ئەوە لەبەر ئەوەیە کە پاش کۆتایی هاتنی ساردە جەنگی نێوان USA و سۆڤیەت نیزامێکی جیهانی تر واتە «new order یکی» نوێ هاتەکاوە.

www.koskikurd.com

هەمان مەترسی دەبنەوە، بەڵام بەهەمان چاو تەماشایان ناکرێت و هەمان گرنگی ستراتیجیان نییە. نەیانتوانی سیستێمێکی دادوەرانەتر و بەرفراوانتر دامەزرێنن بۆ دابینکردنی پێداویستیە مرۆڤایەتیەکان لەسەر پایەی پێویستی بە پاراستن و لاوازی خەڵکەکە، نەک لەسەر پایەی جەماوەرداریی گروپەکە یاخود سوودی ئەو گروپە بۆ گەیشتن بە ئامانجی ئایدیۆلۆجی و جیۆپۆلوتیکی تایبەت.

ئەو رژێمە جیهانیەی کە دامەزرا بۆ کۆمەکی پەنابەران، لە پلەی یەکەمدا دروست نەکرا و نەپارێزرا بۆ پاراستنی لێقەوماوان، بەڵکو بۆ پاراستنی بەرتری وڵاتە بەهێزەکان. کەسانی زۆر خۆشحاڵیان نیشاندا بەرانبەر بە یارمەتی ئەمریکا بۆ کوردەکانی عیراق لە کۆتایی جەنگی کەنداو لە ۱۹۹۱دا، وەک سەرەتایەکیان دیت بۆ هیمدادکاری پتر لە داهاتودا، کە مەبەستی پاراستنی مافەکانی مرۆڤ و بەخشینی یارمەتیە مرۆڤایەتیەکانی هەبێت. بەڵام کە ئاورێ لەو مێژووە دەدەینەوە، ئەو بزێویەی ئەمریکا تەنها لەوە دەکات کە بازوو هەڵکردنێکی ترێت بە مەبەستی پابەرجێکردنی دەسەڵاتی دەوڵەت لە خودی دەوڵەتە بەهێزەکەدا، و لەسەر شانی دەوڵەتە لاوازەکە.

ڕەوشێکی جیهانیی یورۆ- پایە[3]

پەیمان نامەی ۱۹۵۱ی تایبەت بە کێیەتی پەنابەران لەبارودۆخێکدا زەمینەی بۆ خۆشکرابوو کە ئۆروپا هەوڵیدەدا چارەسەریەک بۆ ملیۆنەها ئاوارەی جەنگی جیهانی دووەم بدۆزێتەوە، لەهەمانکاتیشدا چاوەڕوانی هەڵاتنی ملیۆنەهای تر بوو لە ناوچە سۆڤیەتیەکانی ڕۆژهەڵاتی ئۆروپاوە. پەیمان نامەکە زۆرئاشکرا لە سنووری یاسایی خۆیدا تەنها ئەو پەنابەرانەی دەگرتەوە کە ئەنجامی ڕووداوەکانی بەر لە ۱۹۵۱ بوون لەئۆروپا، و مەنداتەکەی پاراستنی پەنابەرانی تری جیهانی نەدەگرتەوە. هەرچەندە ئەم سنووردارییە جوگرافی و کاتیە پاشان بە پێی پرۆتۆکۆلی ۱۹٦۷ سڕایەوە، بەڵام خودی ناوەڕۆکەکەی کە بەرەو ڕۆژئاوا و وڵاتە ئۆرۆپاییەکان دایدەشکاندەوە دەسکارینەکرا.

پێناسەی «پەناپەر» بەپێی پەیماننامە و پرۆتۆکۆلەکە ئەو کەسانەی دەگرتەوە کە لە کەمەرەیەکی تەنگدا ڕووبەڕووی مەترسی پێشێلکردنی مافە مرۆڤایەتیەکانیان دەبنەوە لەبەر سڕەگەز، دین، نەتەوە، ئەندامایەتی گروپێکی کۆمەڵایەتی تایبەت، یاخود بۆچونی ڕامیاری.ز بڕیاردانی ڕەوایی پەنابەریی ـ ئایا ئەو چەوسانەوەیەی کە ئەو کەسە لێی دەترسێ پەیوەندی بە یەکێ لە پێنج بنەما ناوبراوەکانەوە هەیە، وە ئایا بوونی مەترسیەکە دروستە ـ بەتەواوی بۆ وڵاتەکان جێهێڵرابوو. ڕامانی، بوونی مەترسیەکی بێگەرد لە چەوسانەوە بە هۆی داماڵینی مافە شارستانی و

3. Eurocentric World Order

ڕامیاریەکان، بە ئاسانی دەگونجا لە گەڵ بۆچوونی ڕۆژئاوا بۆ مۆدیلی سۆڤیەتی لە کپکردنی دژبیران و کەمایەتیەکان. هەر لە هەمان ئەو کاتەشدا کە ڕۆژئاوا سیمپاتی لەگەڵ پێداویستیە ڕەواکانی ئەم خەڵکانە دەکرد، خاڵی جەنگی ساردیشی کۆدەکردەوە بە هاندانی ڕەگەزە پەسەندنەکەرەکانی ناو بلۆکی ڕۆژهەڵات کە «بە پێ چەپڵە لێدەن» بۆ ڕژێمەکانیان. پێنج پایە باسکراوەکەی پەیماننامە و پرۆتۆکۆلەکە گەلێ لایەنی گرنگی پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤی گرتەوە، زاراوەی «چەوساندنەوە»ش بە ڕێکوپێکی واتاکانی ئەشکەنجەدان و گرتنی هەڕەمەکی و گەلێ بابەتی تری لەئامێزگرتبوو، کە بەسەر خەڵکێکی زۆردا هات لە نیوەی دووەمی ئەم سەدەیەدا. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەو باسانەی کە لە پێناسەکەدا نەهاتوون، ئەوانە ئەمڕۆ جێی نیگەرانین، وەک جێهێشتنی لێکدانەوەی خاڵەکان و شێوەی پراکتیک کردنیان بۆ خودی دەوڵەتەکان.

ئاشکرایە، کە جیهانگیریی universality ڕژێمی نێونەتەوەیی مافەکانی مرۆڤ لەسەر دوو پەیمان پایەگیرە. یەکەم، پەیمانی نێونەتەوەیی بۆ مافە شارستانی و ڕامیاریەکان، ئەمەش باسی ئەو مافانە دەکات کە پەیماننامەی پەنابەریی ۱۹۵۱ دەیپارێزێت(واتە وەک هۆ بۆ پەنادان بەکاردێن). دووەم پەیمانی نێونەتەوەیی بۆ مافە ئابوری، کۆمەڵایەتی و کەلتوریەکان کە باسی مافی بێخەیی fundamental دیکە دەکات لەچەشنی مافی دارایی خۆراک و پەنا shelter (بەندی ۱۱) و مافە لێل باسکراو و ناڕوونەکەی چارەی خۆنوسین(بەندی۱). ئەمانە لەگەڵ پرۆتۆتایپی prototype پەیماننامەی پەنابەریی ناگونجێن و تێیدا باسنەکراون (واتە وەک هۆیەک بۆ پەنادان بەکارنایەن)، هەرچەندە پەیوەندیەکی ڕۆشن لە نێوان ئەم مافانە و چەندین کۆچکردنی زۆرەملانە هەیە کە لەم ٤٠ ساڵەی دوایدا ڕوویانداوە.

لە جیهانی سێهەمدا هەست بەکەموکوڕی واگوزاریی mandet پەیماننامەکە کرا. لە ئەفریقا و ئەمریکای لاتینیدا پێناسەیەکی گشتی دیکە بۆ پەنابەریی دارێژرا ، کە چاتر دەگونجا لەگەڵ ئارای دروستی کۆچی زۆرەملی لەم بەشانەی جیهاندا. پەیماننامەی ڕێکخراوی یەکیەتی ئەفریقی(OAU) دەربارەی ڕوخساری تایبەتی کێشەی پەنابەریی لە ئەفریقادا و بەیاننامەی قەرتاجەنەی ڕێکخراوی وڵاتە ئەمریکیەکان (OAS)، پارێزگاریی بەو کەسانە دەبەخشن کە ناچارن وڵاتەکانیان جێبێڵن لەکاتی؛ دەستدرێژی بیانیدا (OAU و OAS)، داگیرکردن (OAU)، دەسەڵاتداریی بیانی (OAU)، ناکۆکی ناوخۆیی (OAS)، پێشێل کردنی لەرادەبەدەری مافەکانی مرۆڤ (OAS)، پێشهاتی تریش کە دەبنە هۆی شێواندنی ئاسایشی گشتی (OAU و OAS). بۆیە کۆمیسیۆنی باڵای نەتەوە یەکگرتوەکان بۆ پەنابەران (UNHCR) لەناو ئەفریقا و ئەمریکای لاتینیدا بەپێی پەیمانە ناوچەیەکان دەجوڵێتەوە و پارێزگاری بە پەنابەرانی جەنگ و شەڕی ناوخۆیی دەبەخشێت.

www.koskikurd.com

دووپێوانەیی

وێنەی بەکارهێنانی دوو پێوانەی یاسایی جیاواز بۆ پەنابەرایەتی، لە ڕۆژئاوای پیشەسازی و جیهانی سێهەمدا، لەو کاتانەدا چاک دەردەکەوێت کە خەڵکی جیهانی سێهەم داوای پەنابەریی لە ڕۆژئاوا دەکەن. زۆربەی دەوڵەتە ڕۆژئاوایەکان پێناسەکەی پەیماننامەی پەنابەرانیان لەناو یاساکانی دەوڵەتەکانیاندا گونجاندووە و پێوانەیەکی یاساییان بۆ دروستکردووە. جا بەپێی ئەو پێوانە تەسکە مەرجی «چەوساندنەوە »ی پەیماننامەی دەوڵەتە ئۆروپییەکان بۆ پەنابەخشین پڕنابێتەوە (واتە نابێتە هۆیەکی تەواوی بەخشینی پەنابەری)، لەو کاتانەیدا کە مەترسی سەر ژیان و ئازادی پەناخوازەکە و هۆکەی هەڵاتنی، یەکێک دەبێت لەو هۆیە زۆرتر و فراوانترانەی کە لە پێناسەکانی OAU و OAS، هاتوون وەک هۆی پەنابەریی، بەڵام لە پێناسەی ئۆروپادا باسنەکراوە.

ئەوەی ڕاستی بێت، کێشەی مەزن لە جیاوازی پێوانە و پێناسەکاندا نییە. بەڵکو لە مافی دەوڵەتاندایە بۆ دان و نەدانی پەنا. وڵاتە ڕۆژئاوایەکان لەداڕشتنی پەیماننامەی پەنابەریدا، ڕستەی(مافی پەنا وەرگرتن)یان، ڕەدکردەوە و قەبوڵنەکرا، چونکە ئامادەنەبوون بەندکەرێکی یاسایی legally binding بە مافێک ببەخشن کە زووتر لە بەندی ١٤[1]ی بەیاننامەی (نابەندکەری non binding)جیهانی بۆ مافەکانی مرۆڤ پەسەندیانکردبوو: « گشت کەسێ، بۆ ڕزگاربوون لە چەوساندنەوە، مافی داواکردن و بەکاربردنی پەنابەریی هەیە لە وڵاتێکی تردا»، واتە ئامادە نەبوون کە پەنابەریی وەک مافێک لە مافەکانی داواکەرەکەی ببینن، بەڵکو بەخشین و نەبەخشینی پەنابەریی مافێکە لەدەست دەوڵەتدایە، ئەمەش لە ڕاستیدا سەهوکردنێک نەبوو. بەو بەڵگەیەی کە نەتەوە یەکگرتوەکان UN لە ١٩٧٧دا، کۆنفرانسێکی بەست بە ئامانجی ڕاستکردنەوەی ئەم لەنگییە و داڕشتنی پەیماننامەیەکی بەندکەری نێودەوڵەتی و ناساندنی پەنابەریی وەک مافێکی یاسایی مرۆڤی پەناخواز. هیچ شێوە سەرکەوتنێکی بەدەست نەهێنا[2].

پەیماننامەی OAU جەخت لەسەر ئەرک و پەیمانگەریی دەوڵەتان بۆ «وەرگرتنی پەنابەر و دابینکردنیان» دەکات. وڵاتانی ڕۆژئاوا پەیمانی وایان نەداوە. بەڵکۆ تاکە ئەرک و پرنسیپی کە بەپێی مەرجەکانی پەیماننامەی پەنابەری گرتبێتیانە خۆ « دەرنەکردن و نەگەڕاندنەوەی پەناخوازە ..... بۆ سنووری ئەو ناوچانەی کە تێیدا مەترسی لەسەرە ژیان و ئازادیی هەیە، بەهۆی « ڕەگەز، دین، پەیوەندی نەتەوەیی، پەیوەندی کۆمەڵایەتی یاخود ڕامیاری» . ئەم پرینسیپە لەلایەن ئەم جۆرە وڵاتانەوە، و بەتایبەتی USA وەها ڕووندەکرێتەوە کەتەنها لەوکاتەدا پابەندین، پەناخوازەکە گەیشتۆتە ناو وڵاتە پەنادەرەکە و لەدەرەوەی سنوورەکەیدا نییە. جا بەپێی ئەم دیدە تەسکە، پرنسیپی دەرنەکردن و نەناردنەوە، نە ئەو پەناخوازانە دەگرێتەوە کە لەناو کەشتی لە

دەریادا دەگیرێن، وەک ئەوانەی کە لە هایتییەوە بەرەو ئەمریکا دێن. نە ئەوانەش دەگرێتەوە کە لەسەر سنوورەکان، و پێش پەڕینەوەیان بۆ وڵاتی تر دەگێڕدرێنەوە، وەک کوردی عیراق لەسەر سنووری تورکیا[3].

لەڕاستیدا ڕەوشی تراژیدی ئەو کێشەی پەناگەریەی پاش جەنگی کەنداو سەری هەڵدا، دەگەڕێتەوە بۆ سەرنەگرتنی پەیماننامەی ـ ٤٠ ساڵانەی ـ پەنابەریی لە یاسایی کردنی مافی پەناوەرگرتن، و سەرنەگرتنی لە کەمکردنەوەی دەسەڵاتی دەوڵەتان بۆ بەکارهێنانی پەیماننامەکە بەمەبەست وئامانجی دوور لە مروڤایەتیانە.

هۆی هەڵاتنی لەناکاوی نزیکەی ١.٥ ملیۆن پەنابەری عیراقی لەمانگی ٣ و٤ / ١٩٩١دا دەکرێ بگەڕێندرێتەوە بۆ چەند هۆکارێک. لەوانە ڕەوشتی دوژمنایەتی ڕژێمی بەغدا. چەوساندنەوە و دڕندایەتی بێبەزەییانەی ئەو ڕژێمە، بەرابەر بە کەمایەتیە نەتەوەییەکان و ئۆپۆزیسیۆنی ڕامیاری، و گوێنەدان و بایەخ نەدانی بە ژیانی مرۆڤ. جا بۆ دامەزراندنی (ئەوەی کەگوایە) سویەرێکی پارێزگاریی کردنی کەمایەتیەکی هەڵاتوو لەهەڕەشە وزۆرداری ڕژێمێکی وەها. دەست بە ئۆپەراسیۆنی Provide Comfort کرا بەسەرکردایەتی USA. ئەما ڕاستیەکەی ئەوە نەبوو. بەڵکو لە ڕاستیدا، ئەو خەڵکە لە پاراستن و ئاسایشی دروست کە لەبەخشینی asy-lum پەنابەریدایە، بێبەشکران و مافی پەنابەرییان پێڕەوا نەدیتن. ئەو یارمەتیانەش کە نێردران، وەک چۆن بۆ هانای پەنابەرەکان بوو، هەروەهاش پشتگرتنێکی ئەمریکی بوو بۆ دەستوەرایەتیە governments دۆستەکان.

پرنسیپی ـ مافی داواکردن و بەدەستهێنانی پەنابەریی لە زۆرداریی ـ پرنسیپێکە وڵاتان لەڕێی بەیاننامەی جهانیی مافەکانی مرۆڤەوە دانی پێدادەنێن. تورکیا، کە هاوپەیمانێکی سەرەکی ئەمریکایە وەک یەکێ لە هەرە دەوڵەتە ئۆروپییە ڕەقەکان مایەوە لەبواری جێبەجێکردنی پەیماننامە و پرۆتۆکولەکانی پەنابەری. لەو دەمیدا کە زۆربەی دەوڵەتە ئۆروپاییەکان دەستیان لەو مەرجە هەڵگرت کە (پەناخوازەکە دەبی خەڵکی وڵاتێکی ئۆروپی بێت)، وەک لە پەیماننامەکەدا هاتبوو. تورکیا، یۆغسلاڤیا و هنگاریا، بەردەوام بوون لەسەر پێناسەکردنی پەنابەر وەک (کەسانێکی کە لە وڵاتێکی ئۆروپییەوە هەڵدێن). بۆیەش، تورکیا، نە دانی بە پەنابەرێتی ئەو سەدان هەزار ئێرانیەدا نا کە لە دە ساڵەی ڕابوردوودا ڕوویان تێکردبوو، نە پاراستیشنی.

بەهەمان شێوە، پەنابەرانی عیراقیش لە پێوانەکانی پەنابەریی دوورخرانەوە، و سیاسەتی پەنابەریی تورکیا کە کوردی لەهەموو واتا و مایەیەکی پەنابەریی دوورکردبووەوە، نیشانیدا کەهاوئاهەنگی سیاسەتی زۆردارانەی وڵاتەکەیە بەرابەر بە کوردی ناو خۆی. دەیان هەزار کوردی عیراقی، ساڵی ١٩٨٨ لەبەرابەر هێرشی لەشکری عیراقی ـ لەم هێرشەدابوو کەعیراق بە گازی ژەهراوی لەشاری هەڵەبجەی کوردانی دا ـ بەرەو تورکیا هەڵاتن، بەڵام تورکیا نە پەسەندیکرد

www.koskikurd.com

ناوی پەنابەر لەوانە بنێت، و نە ناوی «کامپ » لەشوێنی مانەوەیان بنێت (لە زۆر شوێندا چواردەوری بە تەلبەند گرتن). « ئێمە تا ئێستا بەو گروپانە نالێین پەنابەر»، بەقسەی Hayri Kozakcioglu (کە شارداریکی governor ناوچەیی بوو) بۆ Christian Science Monitor لە سپتەمبەری ١٩٨٨دا.

ئەوەش لەبەر ئەوەیە، کە ووشەی «پەنابەر» واتای یاسایی و لێکدانەوەی زۆر جیاوازی هەیە لە بەشە جیاوازەکانی جیهاندا. جگە لەوەش ئەم گروپانە، تا ئێستا، ئارەزووی مانەوەیان دەرنەبڕیوە لێرە. ئێمە وای بۆ دەچین کە ئەمانە دوور نییە بگەڕێنەوە عیراق، بۆیە پێیان دەڵێین «عیراقیانی کە بۆ ماوەیەک لێرەدەبن» و بە [جێگەی مانەوەشیان] نالێین «کامپ» بەڵکو «جێ نشینگەی کاتی» [٤].

گەر ڕێڕەوی لێپرسراوەکان گومکەرانە و سەیر بێتە بەرچاو، ئەوە لەبەر ئەوەیە کە بارودۆخی هەرسێ کامپەکەی تورکیای کە لە ١٩٨٨وە کوردیان تێدایە، ترسێنەرە. بەدرێژایی ئەو سێ ساڵەی بەر لەجەنگی کەنداو، دەورو بەری ئەم کامپانە بە تەلی خاردار و لەشکر گەردی گیرابوو. ڕێگای سەردانکەرانی نێودەوڵەتی نەدەدرا سەردانیانکات، هەروەها چونە دەر و ژوور تیایاندا زۆر کەمبوو. منداڵی ئەو کامپانە لەهەموو شێوەیەکی خوێندکاریی و پەروەردەیی بێبەشکرابوون، بەهیچ شێوەیەکیش ڕێگەی کارکردنیان نەبوو یان فرە سنووردار بوو. دانیشتوانی کامپەکان دەڵێن کە١٩٨٩ و ١٩٩٠ بە سەدان کەس(بە بۆچوونی ئەوان) بەخواردنی خراپ نەخۆشکەوتوون.

بەگوتەی چاودێران، کامپی موش کە بچوکترینیان بوو، وەک زیندانێک بەڕێوە دەبرا، ڕۆژی دوو سەعات ڕێگا دەدرا بە دانیشتوانی لە دیوەکانیان بێنە دەرێ. بەپێی هەندێ ڕاپۆرتیش، ساختمانەکانی ئەم کامپە مەترسی ڕمان و ڕوخانیان لێ دەکرا و سەرباری ئەوەش زۆر قەرەباڵغ و پڕبوون. کامپە هەرە گەورەکشیان لە دیاربەکر بوو، بێڕادە خەڵکی تێپەسترابوو، کارەبای کەم بوو و ئاویشی پیس بوو. ئەما لە کامپی قزل تەپەی سەر بەماردین، هەر لەسەرتاوە، بەزۆری زۆرداری، ڕێگەنەدرا بە دانیشتوانی لە خێوەتەکانیان بێنە دەرێ. کوردەکان دەڵێن، بە زستانان، منداڵان لەبەر لەگۆڕێدا ژیان و کەم خۆراکی و نەخۆشی، دەمردن. بۆ هاوینەکەشی، خێوەتە شڕەکان گڕ و گەرمایەکی زۆریان دەداوە و ئاودەستەکان بەکەڵکی بەکارهێنان نەدەهاتن. لەساڵی ١٩٩٠دا، لایەنە یاریدەرە جیهانیەکان، بەڵێنی١٤ملیۆن دۆلاریان بە تورکیا دا، بۆ گواستنەوەی پەنابەری ئەم کامپە کاتیانە بەرەو خانووی هەمیشەیی لە هەرێمی Yozgatی ناوەندی ئەناتۆلیا، بەڵام دەسەوڕایەتی تورکی ئەم پلانەی بێ ڕوونکردنەوە لادا و جێبەجێی نەکرد.

لە ١٩٨٨وە، بەردەوام ڕاپۆرتی وا هاتووە کە فەرمانڕەوایانی تورک پەنابەری کوردیان بەزۆر گەڕاندوەتەوە عیراق، و ڕاپۆرتەکان ئاماژەیان بۆ ئەوە دەکرد کە ئەم سیاسەتی زۆرکارییە لەو دەمانەدا توند و تیژتر دەبوو کە بەغدا (لێبوردنی گشتی) ڕادەگەیاند. بەگشتی، حکومەتی تورکی

www.koskikurd.com

بە، دواخستن و کەمکردنەوەی ئازوقەی دابەشکراو بەسەر پەنابەرکاندا، هەڕەشە و گوڕەشەی شاراوە، لێدان، فرە توندکاری لە پێداویستیە «ئاسایشیەکاندا»، پەنجەی تاوانی بۆ درێژکراوە.

نەبوونی نەورۆز

ئەنقەرە بڕیاری دابوو جارێکیتر هەڵەی ١٩٨٨ دووپات نەکاتەوە (کە ڕێیدا پەنابەری کورد بێنە ناو خاکی تورکیا). چوونکە وەک دەڵێن، وڵاتانی ڕۆژئاوا لەسەر ڕەفتاریان بەرابەر بە پەنابەرە کوردەکان زۆریان رخنە لێگرتن، بەڵام نە یارمەتیەکی دیاریان دا بەتورکیا بۆ جێنشینکردنیان، و نە یارمەتیەکی دارایی گونجاوایشیان دا بەکوردەکان، بۆ ژیانیان لە تورکیا. بۆیە جێی سەرسامی نەبوو، کەڕەوی کوردەکانی عیراق لەمارسی ١٩٩١دا گەیشتە سەر سنووری تورکیا، نەیانهێشت بێنە ناو تورکیا، و لەئامێزی سەرماو سۆڵی قەد کێو هێشترانەوە.

بڵاوبوونەوەی وێنەی بێچارەیی و مردن و فەوتانی ئەو خەڵکە، سەرنجی مەردومی ڕۆژئاوای ڕاکێشا. بەڵام بەدەمەوە چوونی خرۆشی پڕ نیگەرانی خەڵکی ڕۆژئاوا و بەهانا گەیشتنی پەناهەندانی کورد، نە ئەنجامی هەستکردن بە ئەرکێکی ڕەوشتی بوو، نە ئەنجامی ئەو پەستە گەورەیەش بوو کە کەوتە سەر حکومەتەکان، لەوانەش USA، کە لەڕاستیدا دەیتوانی وا لە تورکیا بکات سنووری بکاتەوە و پەنابەریی بەو لێقەوماوانە بدات. ئەوەی ڕوویدا، واتە، دروستکرنی کەمەرەی ئاسایش بۆ کورد لەناو عیراقدا، لە ڕواڵەتدا، ئەرکی بەخشینی پەنابەریی (بە کورد) لەکۆڵ تورکیای، پەیماندا ری خاسی ئەمریکا، کردەوە. بەڵێ، ئەم جارەش، هەر وەک گەلێ جاری تر، پێداویستەکانی پەنابەران زۆر بەکەمتر گیرا لە پێویستیی ڕاگرتن و بەهێزکردنی بەرەیەکی سیاسی.[٥]

دروستکردنی کەمەرەی ئاسایش لەناو عیراقدا تیخێکی یەک دەمی زۆر گونجاوبوو بۆ ئەمریکا. ئەو دەمەی کەڕووی لەتورکیا بوو، بۆ پاراستنی سوێندخۆرەکەی لەهەموو جۆرە نالەبارییەک، کول بوو. بەڵام دەمەکەی کە ڕووی لە عیراق بوو، وەک نەشتەر تیژ بوو. ئەمریکا بە هاوکاری بەریتانیا و فەرانسا ڕێگەی دامەزراندنی کەمەرەی ئاسایشی باکوری عیراقیان بە پێشنیارکردنی بڕیارنامەی ٦٨٨ لەUN کردەوە، بڕیارنامەکە لە ١٩٩١/٤/٥ لەلایەن ئەنجومەنی باڵای ئاسایشەوە پەسەندکرا. بڕیارنامەی ٦٨٨ لەدوو ڕووەوە گرنگە، یەک لە ڕووی ئەو شتانەوە کەباسی دەکات، دوو لەڕووی ئەوشتانەوەی کە باسی ناکات. بۆ نموونە، بڕیارنامەکە لەشێوەی داڕشتنیدا، ئیدانەتی سەدام حسێن ناکات بەتاوانی پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ و بەکارهێنانی زەبروزەنگ بەابەر بە هاوڵاتی عیراقی لەناو عیراقدا، بەڵکو بە تاوانی زەبروزەنگێ کە بووەتە هۆی «ڕەوویکی مەزنی پەنابەران ڕووەو سنوورەکان و پەڕاندنیان بۆ سنووره نێودەوڵەتیەکان». کەمەرەی ئاسایش لەڕاستیدا، لەبەر ئەوە نەبوو کە لە هەڕەشەو گوڕەشەی ڕژێمی بەغدا بەرابەر بە

کوردی عیراق دەترسێن، بەڵکو ترسەکە تەنها لە خودی کورد بوو ـ چونکە هەڵاتنیان بۆ وڵاتانی تر « هەڕەشە لە ئاشتی جیهانی و ئاسایشی ناوچەکە دەکات »ـ .

بۆیە بڕیارنامەی ٦٨٨ بەهیچ شێوەیەک نابێ وەک یەکێک لەجەشنەکانی مافی پاراستنی مرۆڤ ببینرێ و وابزانرێت کەدانیشتوی وڵاتێک لەحکومەتێ دەپارێزێت کە بەناوی دەسەڵاتی دەوڵەتەوە دەستدرێژی دەکات و دەیانچەوسێنێتەوە. چونکە بڕیارنامەکە بەڕوونی جەغت لەسەر «سەروەریی sovereignty، یەکیەتی خاک و سەربەخۆیی ڕامیاری عیراق و گشت وڵاتەکانی تری ناوچەکە.» دەکات.

لە ڕوویەکی دیکەوە، بڕیارنامەی ٦٨٨، پێ لەسەر ئەوە داکوتا کە عراق «بێ دواکەوتن ڕێگە بەرێکخراوە مرۆڤایەتیە جیهانیەکان دەدات، بگەنە گشت ئەوانەی پێویستیان بە یارمەتییە لە هەموو بەشەکانی عیراقدا». ئەم خاڵە بەڕاستی دەشیا وەک پێشکەوتنێکی تەواو ببیندرێت، بۆیە ڕێکەوتنێکی گشتی بەدەرخست، کە پشتگیری لە ئازادی بزوتنەوەی ڕێکخراوە مرۆڤایەتیە جیهانیەکان دەکرد لەناو عیراقدا. عیراق لەلای خۆیەوە، بۆ پەسەندکردن و جێبەجێ کردنی بڕیارنامەکە، هەندێ تێبینی هەبوو. بۆیە یاداشتنامەیەکی بەیەک گەیشتن Memorandum of Understanding لە ١٩٩١/٤/١٨ دا بە نوێنەری سەرۆکی گشتی کاروباری نەتەوە یەکگرتووەکان، میر سەدرولدین ئاغاخاندا گەیاند. بەپێی یاداشتنامەکە عیراق ڕێگە بە نەتەوە یەکگرتووەکان دەدات کە بەخشندەی یارمەتی مرۆڤانەبێت لەو کاتانەدا کە بەپێویست دەبیندرێت.(٦)

بەڵام، ئەم دیدەی عیراق بەس نەبوو بۆ ڕازی کردنی هێزە ڕۆژئاوایەکان، هەرچەندە لەهیچ شوێنێکی بڕیارنامەی ٦٨٨دا لەشکری ئەمریکی وەک ڕێکخراوێکی مرۆڤایەتی جیهانی پێناسە ناکرێت. بەڵام بەداسەپاندنی بەریتانیا، فەرەنسا و ئەمریکا بۆ شیکردنەوەی خۆیان بۆ بڕیارنامەی ٦٨٨، کەمەرەیەکی لەشکری داگیرکراویان دروستکرد بە ناوی پابەرجێیی stability جیهانی و جێپێ لەقاندنی دەسوەرایەتی عیراق. ئەمە لەخۆیدا دەکرێ کە ئامانجێکی ڕامیاری ڕەوابێت، بەڵام نارەوایی لەوەدابوو کە مەبەستی ڕاستی دەستێوەردانەکە بە وێنەیەکی مرۆڤایەتیانەی گرنگ داپۆشرا.

هەڵسوکەوتێکی جیاواز

گەر بێت و ئەو یارمەتیە زۆرەی کەئەمریکا دای بەو کوردانەی کە لەناو باکوری عیراقدا مابوونەوە لە کاتی ڕەوەکەدا ، لەگەڵ ئەو یارمەتیە بەراورد کەین کە دای بەو کوردانەی کە لە هەمان کاتدا سنووریان پەڕاند و چوونە ناو ئێرانەوە، ئاشکرا و ڕوون کارەکتەر و مەبەستی خۆخزمەتکەرانەی ئەمریکا لە دەستێوەردانەکەی ناو عیراق دەردەکەوێت. سەرجەمی ئەو یارمەتیە

www.koskikurd.com

داراییەی کە تا ناوەندی مانگی ١٩٩١/٥ بۆ ئێران تەرخانکرا بایی نیوەی ئەوەبوو کە بۆ تورکیا تەرخانکرا، لە کاتێکدا کە نزیکەی ١.٣ ملیۆن کورد پەنایان بردبووە ناو ئێران، و تەنها یەک سێیەکی ئەو ژمارەیە (نزیکەی ٣٣٠،٠٠٠) لای تورکیا بوو. لەو یارمەتیە جیهانیەی کە بۆ هیمدادی کورد تەرخانکرا، ١٢٨.٩ ملیۆن دۆلار درا بە ئێران، بەرابەر بە ٢٤٨ ملیۆن دۆلاری کە لەسەر سنووری عیراق/ تورکیادا(٧) خەرجکرا. واتە بۆ هەموو دۆلارێکی کە بۆ پەنابەریەکی عیراقی لە ئێراندا خەرجکرا، ٧.٦ دۆلار بۆ پەنابەریەکی عیراقیی سەر سنووری تورکیا خەرجکرا. ئەما گەر بێینە سەر دابەشکردنی یارمەتیەکەی خودی ئەمریکا، دەبینین کە زۆر قورستر و زەقتر بەلای تورکایدا شکایەوە. لەو ٢٠٧.٦ ملیۆن دۆلارەیی کە دەسوەرایەتی ئەمریکی لەنێوان سەرهەڵدانی کریزی پەنابەرانی عیراقی و ناوەندی مانگی پێنجدا خەرجی کرد، تەنها ١٠٪ بەر پەنابەرکانی ناو ئێران کەوت.

کەسیان گوێی بەوە نەدا کە ئەو مرۆڤە پەنابەرە و پێویستی بە یارمەتیە، یان کوردە، یان قوربانیەکی کەفی دەمی سەدام حوسێنە. ئەوەی گرینگ بوو بەلایانەوە، ڕووی ڕەوەکە بوو ـ بەرەو دۆستی USA بووە یان دوژمنی. بێگومانیش وەک ئەنجامێکی ئەم بۆچونە، ئەو کوردانەی کە چوونە ئێرانەوە، لەبەر پەیوەندی لاوازی نێوان ئەمریکا و ئێران، سزادران.

لە ئۆگۆستی ١٩٩١دا، واتە ساڵێک پاش هێرشی عیراق بۆ سەر کوێت ـ ئەو هێرشەی سەر سەروەرایەتی sovereniganty نەتەوەیی وڵاتێک، کە بە پەلە و بێ دواکەوتن و بەشێوەیەکی بێهاوتا لەشکرانی جیهانی بۆ کۆکرایەوە ـ تورکیا لەشکری تێکخزان و سنووری پەڕاندو چووە ناو عیراقەوە. لەبارەی ئەم لەشکر کێشیەوە، ئەنقەرە ڕوونیکردەوە، کە هەڵیکردۆتە سەر گریلاکانی (PKK)ی بەرەو باکوری ڕۆژهەڵاتی عیراق هەڵاتبوون. تورکیا لە هەفتەی یەکەمی مانگی ٨دا ـ بە ماوەیەکی کورت پاش کشانەوەی هاوپەیمانەکان لە کەمەرەی ئاسایش ـ ڕایگەیاند کە هێزی ئاسمانی بە F-4 و F-104، ٩٢ هێرشی کردوەتە سەر باکوری عیراق، و ٢٠٠٠ کۆماندۆی تورکیش، بەپشتیوانی تۆپ و هەلیکۆپتەر، سنووری ئەو وڵاتەیان بەزاندووە. بەپێی سەرچاوەکانی FN هێرشەکان دوو گوندی کوردی عیراقیان پێکا، و ٢٠ گوندنشینی سڤیل کوژران و ١٥ش بریندار بوون و هیچ زیانێکی زانراوی بە PKK نەگەیاندووە.(٨)

لە هەمان ماوەدا، تورکەکان ڕایانگەیاند کە نیازی دروستکردنی کەمەرەیەکی بەرگریی سێ میلیان هەیە بەدرێژایی سنووری نێوان هەرو وڵات(٩). جا ئەگەرچی حکومەتی ئەنقەرە دانی بەم هەواڵەدا نەنا، بەڵام هێزی ئاسمانی تورکی بەردەوام بوو لە هێرشکردنە سەر باکوری عیراق. ١١ ئۆکتۆبەر ئەم هێزە لەناو سنووری کەمەرەی ئاسایشدا پێنج گوندی کوردی باکوری عیراقیان بۆمبارانکرد، یەکێکیان ئەو گوندی بەگۆڤەیە Begova بوو Internatinol Rescue Committee کە دەزگایەکی خودکارخوازانەی ئەمریکیە، ئاوەدانکرابۆوە. سەرچاوە کوردیەکان

ڕایانگەیاند کە لەم هێرشەدا سێ کوردی عیراق کوژران و ١١ تریش ـ کە سڤیلیشیان تێدابوو ـ بریندار بوون (١٠). ئەمریکا، بەریتانیا و فەرەنسا هیچ هەوڵێکیان نەدا بۆ پاراستنی کورد لە گوللە و بۆمبای تورک. لە کۆتایەکانی مانگی ١٩٩٢/٣دا، سنوور بەزێندرایەوە و هێرشی ئاسمانی دیکە کرایە سەر باکوری عیراق.

دەستێوەردانی هێزە هاوپەیمانەکان بە ناوی پاراستنی کوردی عیراق، لەبری ئەوەی، کە وەک هەنگاوێکی نوێی پایەدارکردنی مافەکانی مرۆڤ و ویستی بەهیمداد گەیشتنی ئاواران، ببیندرێت. سەلماندنێک بوو بۆ دووڕوویی و ڕیایی و ناپاکی هێزە سیاسیەکانی، کە ساڵەهای ساڵە بەرگی ڕێزگرتن لە پەنابەر و لێقەوماوان و قوربانیەکانی تیرۆر لەبەر دەوڵەتەکانیان دەکەن.

دەسدرێژی بەدخوانەی عیراق و پێشێلکردنی بۆ مافەکانی مرۆڤ، هەلێکی ڕەخساند بۆ گۆڕین و چاکتر کردنی یاساکانی پەنابەریی refugee policy ، بەڵام درێغا لە دەستدرا . ئێمە لەم دەبێ ئەمڕۆ چارەیەک بۆ ئەو کریزانە crises ببینینەوە کە ئەنجامی ڕەوت و ڕەفتاری ئەو دەوڵەتانەیە ـ بە ئەمریکاشەوە ـ کە بازرگانی بە مافی پەنابەرانەوە دەکەن، بەتایبەتیش مافی پەنابەریی asylum و بەزۆرناردنەوە بەرەو ڕەوشێکی پڕ توندوتیژی ڕامیاری و مەترسی چەوساندنەوە. نەناسینەوەی (ئینکارکردنی) مافی پەنابەریی، لەخۆیدا پێشێلکردنیکی مافەکانی مرۆڤە. ئەمریکاش پشتیوانیی تورکیای کرد لە پێشێلکردنی بۆ مافی کوردی عیراق لە پەنابەریدا. تەنها بۆ ئەوەی چاک بۆ هەموو لایەک ڕوونبێتەوە، دەڵێین شتێک نییە بەناوی * «ئاڕاستنی نوێ new order»، ئەمریکا هەمان ڕەوت و شێوازی ڕێ پێگرتن و بەزۆر ناردنەوەی بەرابەر بە «پەنابەرە کەشتی سوارەکانی هایتی» بەکارهێنا. جا گەر ئەمە ڕەفتاری ئەمریکا بێت، نازانم کێ ماوە بە هانای ئەو خەڵکە بگات؟

www.koskikurd.com

گەلێکی پەژموردە و نیشتمانی پەرت

تێروانین

١ - G.Goodwin-Gill, The Refugee in International Law, p.74.

٢ ـ Ibid., p. lll.

٣ ـ Kay Hailbronner ئەم بۆچوونەی ڕوونکردەوە: بەندەکانی یاسای پەنابەری، لەڕاستیدا ئەو کەسانە ناگرێتەوە کە لە زەبروزەنگێکی گشتیانەی (کە گشت کەسێک دەگرێتەوە) ناو وڵاتەکانیان هەڵدێن. نەریتی بەکارهێنراوی دەرنەکردن و نەگەڕاندنەوەی ئەو کەسانەی داوای پەنابەری مرۆڤایەتیانە دەکەن، هەرچەندە پایەیەکی مرۆڤایەتیانەی هەیە، بەڵام لە حاڵی حازردا لەلایەن پێداویستیە سەرەکی و هاوئاهەنگەکانی کاری پراکتیکی دەوڵەتەکان و بۆچوونی یاساییان پشتیوانی لێ ناکرێت وەک مافێک ... و لەگەڵ هەموو هەوڵو تەقالایەکی چاودێرانەوە، دەبێ بڵێین کە یاسای جیهانی نابێ وا بیرواندێترێ کە دەوڵەتان مجبوری نەگەڕاندنەوە و حەواندنەوەی کاتی پەنابەری مرۆڤایەتی دەکات.بڕوانە *Nonrefulment* and “Hu-manitarianin” Refugees: Customary International Law or Wishful Legal Thinking? in D. Martin, ed., The New Asylum Seekers: Refugee Law in the 1980s (Kluwer Academic publishers,1988),p.144.

٤ ـ September 20, 1988.

٥ ـ «گەر تورکیا ڕێی بدابایە بە پەنابەران لەسنوور بپەڕنەوە ـ گەر بۆ نیو میلیش بوایە ـ و بگەنە ناوچەیەکی گونجاوتر و بە دامودەزگاتر، هیچ نەبوایە ڕێژەی گیان لەدەسدانی گەلێک کەم دەکردەوە، بە تایبەتی لە ڕۆژە پێدادەکانی سەرەتای ئەپریلدا». . "Aftermath of war: The Persien Gulf Refugee Crisis” *Staff Report*, Subcommittee on Immigration and Refugee Affairs, US Senate Committee on the Judiciary, 102nd Congress, First Session, May 20, 1991, pp. 36-7.

٦ ـ بڕوانە James Fine,”The Iraq Sanctions Catastrophe” and Attalah Kuttab,”Dilemmas of Relief Work in Iraq” in *Middle East Report* No. 174 (Jan-Feb 1992).

٧ ـ The UN Disaster Relief Operation (UNDRO) situation report, May 17, 1991. The $248 million figure for the money spent in Turkey combines the UNDRO accounting of $57 million with the $140,1 million in US Department of Defense contributions and $31,6 million in Food for Peace assistance, both of which were distributed as part of Operation Provide Comfort.

٨ ـ Washington post (WP), October 12, 1991.

٩ ـ WP, August 8, 1991, A27.

١٠ - WP, October 12, 1991.